

Julian Wojtkowski

Księga inkunabułów pelplińskich

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (24-25), 118-122

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BP JULIAN WOJTKOWSKI¹

KSIĘGA INKUNABUŁÓW PELPLIŃSKICH

Profesor Janusz Tondel opracował, a Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wydawnictwo Bernardinum w Pelplinie w 2007 roku ogłosiły katalog inkunabułów pelplińskiej biblioteki seminaryjnej.² Mieści on w sobie cztery działy: (I) dzieje oraz opis zbioru, (II) katalog, (III) skorowidze, (IV) ilustracje.

Dział pierwszy omawia bibliotekę, badania, inkunabuły pelplińskie przechowywane w innych księgozbiorach, straty wojenne, stan zachowania, pochodzenie, wydawców i drukarzy, chronologię, typografię, format, język, unikaty, polonika, ręczne zapisy i zdobnictwo, oprawy, marginalia, tematykę, współoprawne druki XVI wieku; zawiera ponadto przekład niemiecki oraz streszczenie angielskie.

Dział drugi po uwagach wstępnych i wykazach skrótów zawiera opis 487 inkunabułów znajdujących się w Pelplinie, 19 przechowywanych w innych bibliotekach, 127 zaginionych podczas wojny, wreszcie 73 unikatów oraz 43 współoprawnych druków XVI wieku.

Dział trzeci zawiera wykazy: skrótów, właścicieli, drukarzy i nakładców, introligatorów, konkordancje: sygnatur z numerami katalogu, numerów bibliograficznych z pozycjami katalogu.

¹ Bp Prof. dr hab. Julian Wojtkowski – biskup senior, sufragan Archidiecezji Warmińskiej, profesor zwyczajny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. i Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Syn ś.p. Prof. Andrzeja Wojtkowskiego z KUL, byłego dyrektora Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu i byłego dyrektora Biblioteki KUL.

² Tondel, J. (2007). Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie. Toruń; Pelplin, 619 s.

Dział czwarty ukazuje: karty z inicjałami: zoomorficznymi, malowanymi i złożonymi z dekoracją filigranową oraz floraturą; oprawy z Prus Królewskich i z pracowni niemieckich; na końcu spis ilustracji.

Wydanie przepiękne, dla miłośników książki, czyli bibliofilów³, treść stanowi szczyt wiedzy XX/XXI wieku o pierwszych księgach drukowanych, na przykładzie Pelplina. Całość jest wzorem dla czekających opracowania i wydania katalogów, na przykład najbogatszego w Polsce, (1035 pozycji), Włocławskiego Seminarium Duchownego.

Pelplińska biblioteka seminaryjna posiada 487 inkunabułów w 543 egzemplarzach i 391 woluminach, drukownych w 37 miejscowościach przez 142 drukarnie. Ma więc przewagę nad warmińską, która zawiera 275 inkunabułów w 325 egzemplarzach i 230 woluminach, drukowanych w 32 miastach przez 102 drukarzy.⁴ Różnicę na niekorzyść Warmii wyjaśniają wojny szwedzkie XVII wieku. Z jednego tylko księgozbioru kolegium jezuickiego w Braniewie biblioteka uniwersytecka w Uppsali przechowuje 340 inkunabułów.⁵

Na szczególną uwagę zasługuje opracowanie opraw. Autor przy zastosowaniu metody ołówkowej ustalił dwadzieścia pracowni w dwunastu miejscowościach, z których wyszło sześćdziesiąt inkunabułów. Pracownie działały w Niemczech: Lubeka, Norymberga, Lipsk, Bamberg, Heidelberg ; w Prusach Królewskich: Gdańsk, Toruń, Pelplin, Chełmno, Chełmża ; w Prusach Książęcych: Królewiec ; w Polsce: Kraków.

Przedwojenny Kazimierz Piekarski (+1944) rozpoznawał pracownie oprawy książek wzrokowo. Po wojnie pojawił się wymóg

³ Profesor Andrzej Wojtkowski, przedwojenny dyrektor Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, a powojenny dyrektor Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, następująco określał bibliotekarza i bibliofila: „Bibliotekarz, to ten, kto pilnuje książek”, a „Bibliofil, to ten, przed kim bibliotekarz pilnuje książek.”

⁴ Obłąk, J.; Jaroszewicz-Pieresaławcew, Z.; Wojtkowski, J. (2007). Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie. Olsztyn, s. 20.

⁵ Trypućko, J.; Spandowski, M. [uzup.]; Szyller, S. [oprac.] (2007). Katalog księgozbioru Kolegium Jezuitów w Braniewie, zachowanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali, t. 1: Wstęp. Rękopisy. Inkunabuły. Warszawa; Uppsala, s. 135-211.

ustalenia zasobu tłoków i radełek poszczególnych pracowni. Temu służy metoda ołówkowa. Może jednak nadszedł już czas, by z pomocą fotografii cyfrowej, powstał program komputerowy do ustalania warsztatów introligatorskich. Powinna się tym zająć Komisja wydająca *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*.⁶

Nadzieją napawa odżywianie rzemiosła średniowiecznych opraw książek, które wojnę przetrwało w jednym tylko zakładzie Jahody w Krakowie. Obecnie działa już pracownia konserwacji opraw w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, powstaje też w Pelplinie. Na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pracuje zakład konserwacji papieru i skóry. Oby zachowały umiar w swej pracy, wkraczając tylko tam, gdzie to jest konieczne, a nie dążąc do rozbioru wszystkich opraw na składniki, aby wydobyć każdy skrawek starego rękopisu czy druku, niszcząc przy tym dzieło rzemiosła wieków średnich.

Niektóre odczyty łacińskie wydają się sporne. Na przykład: *Parocho Laissen[sis]* zamiast *Laissensi* (s. 53a); *Margarita decretum* zamiast *decreti* (s. 109a); *In hoc volumine contente libri* zamiast *contenti* (s. 183a); *Pax vivis Requies defuncti* zamiast *defunctis* (s. 184a); *Ratio est virtus animae intellectualis faciens currere (?) causam in causatu* zamiast *quaerere causam in causato* (s. 184a); *Apocalypsis* zamiast *Apocalypsis* (s. 187a); *Summa casuum de conscientiae* zamiast *casuum conscientiae* (s. 188b); *Montrochen* zamiast *Montrocher* (s. 189a); *Manuale parochialium saderdotum* zamiast *sacerdotum* (s. 189a); *Bernarda de Bustis* zamiast *Bernardyna* (s. 190b); *Bernarda ze Sieny* zamiast *Bernardyna* (s. 191a); *Mikołaja z Orbellis* zamiast *de Orbellis* (s. 192b); *Liber sextum Decretalium* zamiast *sextus* (s. 192b/193a); *Margarita decretorum* zamiast *Margarita decreti* (s. 193a); *Ioannesa Andrei* zamiast *Andreae* (s. 193a).

Skorowidze wyróżniają się wykazem introligatorów oraz grup opraw. Brak im natomiast wykazu chronologicznego, który do katalogu inkunabułów warmińskich⁷ wprowadziła Profesor Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew, a który przez Kustosza Michała Spandowskiego został także włączony do katalogu księgozbioru Kolegium

⁶ *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, herausgegeben von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Leipzig 1925-1938 (1978). Berlin.

⁷ Tamże, s. 139-141.

Jezuitów w Braniewie.⁸ Konkordancja numerów bibliograficznych z pozycjami katalogu ogranicza się wyłącznie do Gesamtkatalog der Wiegendrucke, pomijając nawet L. Hain'a⁹ oraz centralny katalog inkunabułów polskich.¹⁰

Skorowidz właścicieli pod hasłem Fabian zawiera występującego w prozopografii duchowieństwa warmińskiego pod nazwiskiem Roman¹¹ proboszcza w Łąjsach (1582), pochodzącego z Ornety, zmarłego w 1616 roku, który opactwu w Pelplinie darował inkunabuły 50 (św. Augustyn: *Opuscula*) oraz 306 (Ludolf z Saksonii: *Meditationes de vita Christi*). Pod hasłem zaś Biberfenger Michał ma występującego w prozopografii duchowieństwa warmińskiego pod nazwiskiem Bibersänger¹² urodzonego w Gdańsku około 1525 roku proboszcza w Pieniężnie w latach 1577-1586, od którego Fabian Roman otrzymał inkunabuły 50.

Nie wiadomo dlaczego prześladowany przez hitlerowców za opiekę nad Polakami Ksiądz Konrad Will,¹³ który wyjechał do Niemiec po wojnie 30 stycznia 1957 roku, przekazał do biblioteki Semi-

⁸ Tamże, s. 103-120.

⁹ Hain, L. (1826-1838). *Repertorium bibliographicum*, vol. 1-2. Stuttgartiae; Lutetiae Parisiorum.

¹⁰ Kawecka-Gryczowa, A. [red.]; Bohonos, M.; Szandorowska, E. [oprac.] (1970). *Inkunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*. Inkunabuły w bibliotekach polskich. Centralny katalog, t. 1. Wrocław; Warszawa; Kraków. Kawecka-Gryczowa, A. [red.]; Bohonos, M.; Spandowski, M.; Szandorowska, E. [oprac.] (1993). *Inkunabuły w Bibliotekach Polskich*. Centralny katalog, t. 2. Uzupełnienia, Indeksy. Wrocław; Warszawa; Kraków.

¹¹ Kopiczko, A. (2000). *Duchowieństwo katolickie Diecezji Warmińskiej w latach 1525-1821*, cz. 2: Słownik. Olsztyn, s. 274.

¹² Tamże, s. 23.

¹³ Ks. Konrad Will, urodzony 17 grudnia 1900 roku w Biskupcu Warmińskim, Seminarium Duchowne ukończył w Braniewie i 14 lutego 1926 roku otrzymał święcenia kapłańskie. Pracował jako wikariusz w Sętału 1926-1927, Ignalinie 1927-1929, Kwidzynie 1929-1937. W tym czasie był prześladowany przez Niemców za duszpasterstwo młodzieży. W latach 1937-1945 był duszpasterzem we Frydlądzie, gdzie śledzili go z powodu opieki nad Polakami. W 1945 roku zastępował proboszcza w Nowej Cerkwi. Rosjanie przetrzymywali go w obozie w Starogardzie i w Malborku. Po zwolnieniu był w latach 1945-1957 wikariuszem w Malborku. 30 stycznia 1957 roku wysiedlony do Niemiec duszpasterzował najpierw w Bürgstadt nad Menem i jeszcze w tym samym 1957 roku został proboszczem w Poppenroth. Zmarł 20 kwietnia 1987 roku w Kolonii. [Kopiczko, A. (2003), s. 316-317].

narium Diecezji Chełmińskiej w Pelplinie siedem inkunabułów,¹⁴ zdobytych podczas pasterzowania w latach 1937-1945 we Frydlandzie na Sambii, która należała wtedy do Diecezji Warmińskiej.¹⁵

Katalog inkunabułów pelplińskich napisany jest porywająco. Zachwyca świetnym językiem, syntetycznym ujęciem zagadnień, bogactwem i pięknem barwnych podobizn, wnioskami wzbogacającymi dzieje kultury chrześcijańskiej w Polsce i w Europie. Dobrze, że Autor nie ograniczył się tylko do opisu i skorowidzów, lecz dołączył dzieje oraz ilustracje. Dzięki temu powstał doskonały podręcznik inkunabulistyki, zasługujący na równą sławę, jak opracowany i wydany przed pół wiekiem, także w Toruniu, podręcznik polonistyki wydawniczej Profesora Konrada Górskiego,¹⁶ czytany nawet przez ludzi nie mających nic wspólnego z tą dziedziną.

¹⁴ Tondel, J. (2007), s. 526. Są to pozycje: 94-b, 106, 204-b, 205-b, 208-b, 259, 424.

¹⁵ Diecezja Sambijska powstała w 1243 roku. Po Reformacji opiekę nad katolikami sprawowali Biskupi Warmińscy. Formalnie przekazało im jurysdykcję nad Sambią breve papieskie z dnia 7 grudnia 1617 roku. Natomiast bullą *De salute animarum* z dnia 16 lipca 1821 roku cały obszar Diecezji Sambijskiej został wcielony do Diecezji Warmińskiej. [Schmauch, H. (1937). Samland. *LThK* 9, s. 154-155].

¹⁶ Górski, K. (1956). *Sztuka edytorska. Zarys teorii*. Toruń.